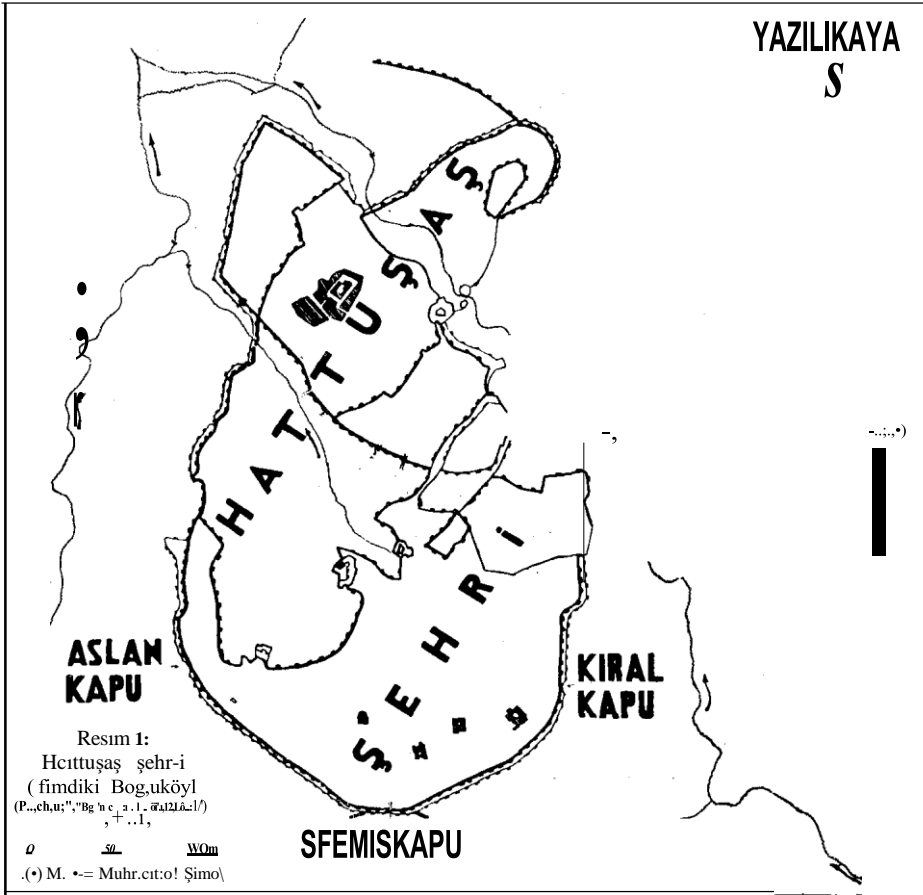

YAZILIKAYADAKİ KABARTMALARIN İZAHI

Prof. Dr. Eckhard Unger

Boğazköyünün şimalişarkisinde Yazılıkaya diye anılan bir (Sanctuaire-Heiligtum) mabet vardır. Şimdi ufak bir köy olan Boğazköy Milattan takriben 1300 sene evvel büyük (Hitit) Eti devletinin idare merkezi idi (haritaya bakınız). Takriben bir asırdan beri birçok bilginler boğazköyü tetkik etmek için çalışmakta ve burayı görmek için birçok seyyah gelmektedir [1].

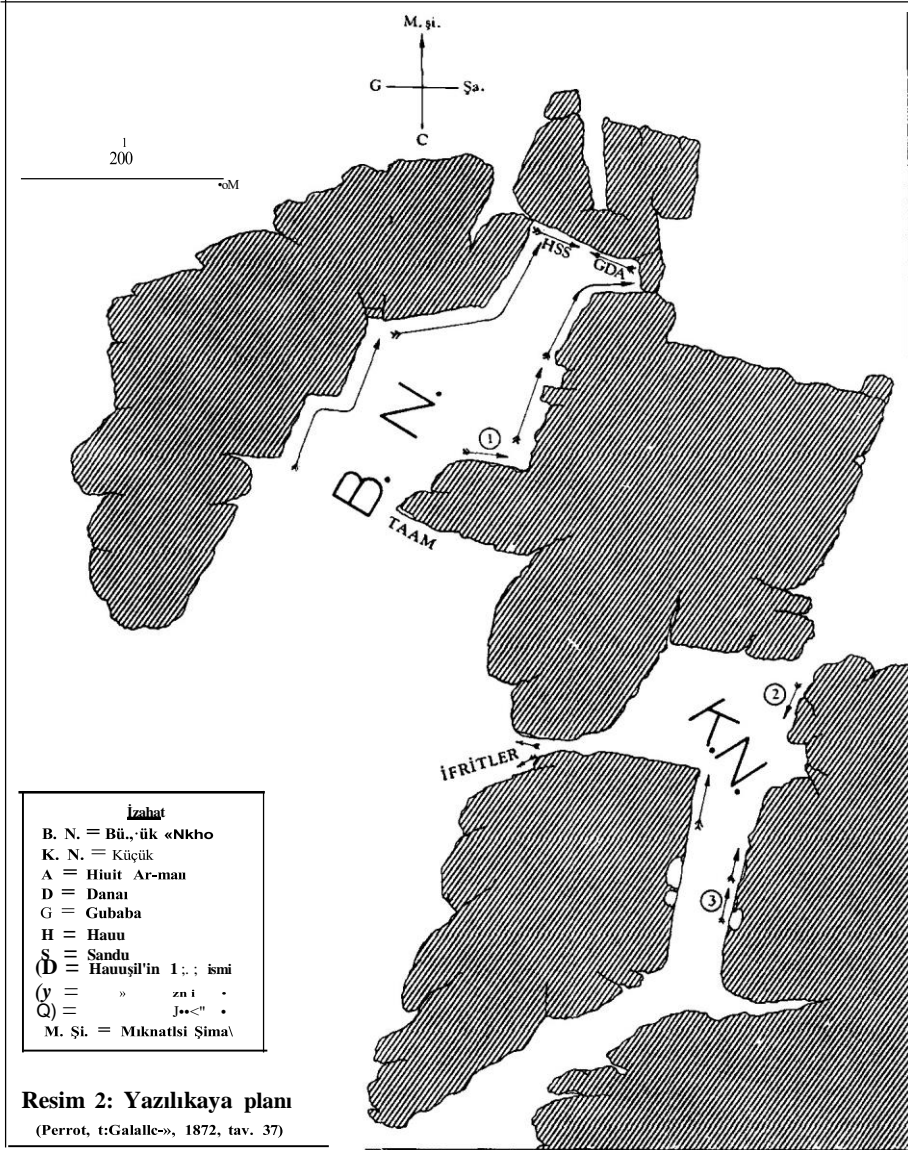

Yazılıkaya Boğazköyden iki kilometre ötede ve takriben 180 metre yüksekliğinde bir tepe üzerindedir (Resim: 1). Burası büyük ve uzun bir

[1] Mesela burası için: Alfred Boissier, Bossert, Cowley, Forrer, Frank, Garstang, Gelb, Hogarth, Hrozný, Humarın, Meriggi, Messerschmidt, Eduard Meyer, Perrot, Puchstein, Ramsay, Sayce, Max Semper, Texier, Thompson, Hugo Winckler, gibi alimler yazı yazmışlardır.

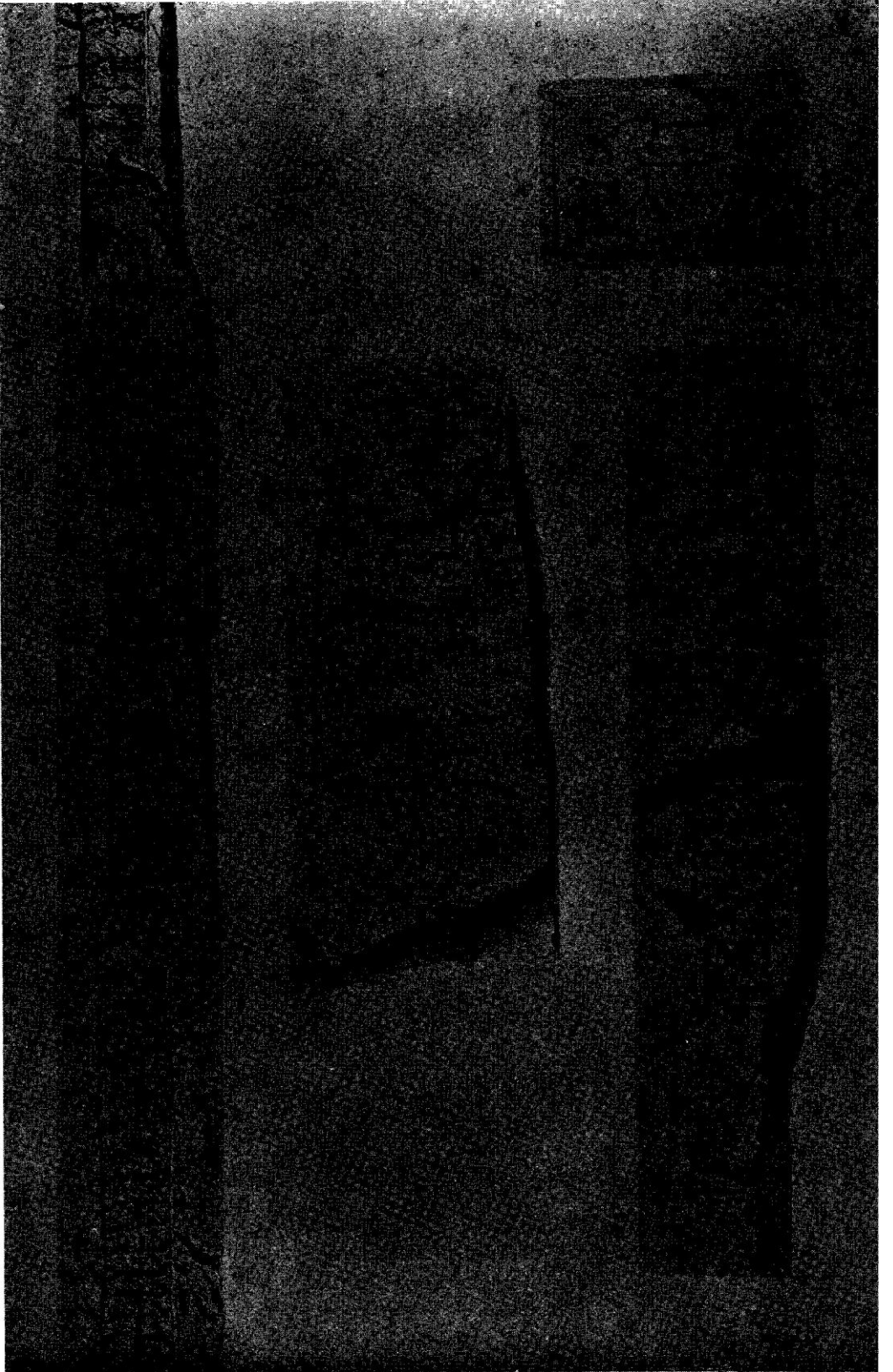
Ayrıca bende burası için tetkik makaleleri yazmıştım. İstanbul Asariatika Müzeleri Neşriyatı No. IX (1933) s. 14/15; 30/31 e bakınız.

(Niche - oyuk bir höcre) şeklindedir. Bundan başka burada ayrıca kaya içinde oyulmuş oda gibi bir yer vardır. İki dar koridor vasıtasile büyük Niche'den bu yere girilebilir (Resim: 2). İki kayadan yapılmış bu mabette süslü kabartmalar, yazılar vardır. Bu kayalar üzerindeki şekiller

(Resim: 3) sayılacak olursa hepsinin (85) tane olduğu görülür. Bunlardan yalnız büyük (Niche) de (67) küçük Niche üzerinde de (18) şekil vardır. Bundan da anlaşılıyor ki büyük niche'in ehemmiyeti küçükten çok daha fazladır.

Büyük Niche. - Plandan (Resim 2) anlaşıldığı üzere iki ayrı par-

Resim 3: Yazılıkaya kabartmaları

çadan mürekkeptir. Niche'in istikameti şimali şarkiye müteveccihdir. Çünkü güneş 21 Haziranda bu istikametten doğar. Senenin en uzun günü bu gündür (Solstitium [1]).

Niche'in haricindeki birinci kısım büyük bir avluya benzer. Takriben 25 metre uzunluğundadır. Methali cenubu garbi tarafındadır. Bu kısımda kabartmalar yoktur. Şimali şarki istikametine gidildikçe yer burada biraz daralır.

Niche'in dahilindeki ikinci kısmı yarıya kadar gelen bir kaya kapatmıştır. Okadar ki methali 8 metre darlığında bırakmıştır (Resim :2). Dahili kısmın ortası takriben 12 metre geniş ve 12 metre uzunluğunda bir odaya benzer. Oradaki odanın şimalişarki istikametine doğru giden koridor 6 metre sonra nihayet bulur. Bu suretle çok garip olan bu tabii kayada Hititler harikulade bir (Sanctuaire - Heiligtum) yapmışlardır. •

Bu Niche'in içerisi - hemen her tarafı denecek kadar - kabartmalarla süslüdür (Resim: 3). Bu kabartmalar iki parçaya ayrılmış olup bir kısmı solda bir kısmı da sağdadır (Resim:8). Niche'in en sonunda yani şimalişarki istikametindeki höcrede bulunan kabartmalar birbirine kavuşmaktadırlar. Çünkü sol taraftaki bir kabartmada erkek Tanrıların dini merasim yaptıkları, sağ taraftaki bir kabartmada ise birçok kadın Tanrıların anyi dini merasimi icra ettikleri görülmektedir (Resim 3). Kabartmalarda dini merasimi yapanların karşı karşıya gelmekte oldukları görülmektedir. Büyük Niche'in içinde bulunan (67) şekilden (43) ü sol tarafta (24) tanesi de sağ taraftadır. Sağ tarafta bulunan kadın Tanrıların yapmakta oldukları dini merasimde (21) şekil biribiri arkasında görülmektedir. Geriye kalan (3) şekil iki ayrı resimden ibaretti ki dini merasimle alakaları yoktur.

Bu iki resimden birincisi dahili kısmı avludan ayıran ve duvar vazifesini gören kayanın avluya bakan dış köşesindedir. Bu resimdeki tasvirler silinmiş olmasına rağmen Mr. Boissier tarafından neşredilmiş bir resimle bu kaya üzerindeki tasvirler bize malum olmuştur. Bu kaya üzerindeki tasvirlerin bir masa etrafında oturan iki İlaheden ibaret olduğu anlaşılmıştır (2) (Resim: 2 ve 8 "Taam" bakınız).

İlahelerin isimleri Eti Hiyeroğliflerle yazılmıştır. Avluya yani cenubugarbiye bakan ve yemek yiyen İlaheleri gösteren bu kabartma ayın yapılırken buraya gelenlerin yemek yediklerini anlatmaktadır.

İkinci resim merasime ait olmayıp iki dağ üstünde ayakta duran ve sol tarafa bakan bir kıralı göstermektedir (Resim 3, aşağıda, sağda). Bu kabartma yemek yiyen İlahelerin şekilleri bulunan aynı kaya üzerindedir (Resim: 8). Fakat aksi tarafta yani şimalişarki cihetindedir. Merasimi gösteren diğer iki büyük kabartmaların kavuşma yeri ile (Resim: 3, ortada) tam karşı karşıya bulunmaktadır.

[1] Babil şehrinin tanrısı böyle bir güneş tanrısı idi: Unger: "Forschungen und Fortschritte" cilt VI. 1930, s. 459 bakınız.

[2] Boissier'in Revue d'Assyriologie sayı 1-9, 108 - 114 deki iki makalesine bakınız 1930 cilt 27.

Dahili Niche'in solundaki kabartmalardan yalnız bir sıra şekil soldan sağa doğru bu dini alaya giden adamları göstermektedir (Resim: 3). Ve bu sıra şimalişarki tarafındaki duvarın ortasında nihayet bulmaktadır. Her mühimce olan şeklin önünde kendi ismini gösteren Hitit Hiyeroğlifleriyle yazılmış yazılar bulunmaktadır. Her ismin birinci harfi beyzi (Oval) dır. Oval'in manası Hitit yazılarında Tanrı olup bu merasim Tanrıların dini alay- larını göstermektedir.

Bu (43) şekil arasında yalnız bir çift yürüyen İlahe ve bir çift ay tutan ve ayakta duran boğa şeklinde Tanrı vardır. Diğer (39) şeklin hepsi erkek Tanrıdan ibarettir. Bunlardan (38) inin başında mahrutı şekilde birer şapka vardır. Bu mahrutı şekil Etilerin hakiki İlahlarının alametidir. Bunlardan başka bir tanesinin başı üzerinde kanatlı güneş vardır. Bu şekil, başında yuvarlak bir şapkası ve elinde iyilmiş bir asası (Zepher - Sceptre) ile, Tanrılaştırılmış bir Eti Kralını göstermektedir.

Bu dini alayın manası ve sebeplerini daha iyi anlamak için bu dini alay teşkilatının esasını bilmek lazımdır. Eski şark; san'atını, temsil şeklinde (Perspective) [1] olarak kullanmadı. Vakıa bugünkü gibi eski adamların da Perspective manzara gördüklerini izaha hacet yoktur. Yalnız o zaman Perspective temsilde bulunmak şiddetle yasak idi. Çünkü bu temsil eşya- ların şeklini eğri ve müphem olarak gösteriyordu. Mesela; kabartmalarda insan çehreleri temsil edilirken bunların dörtte üç nisbetinin görünüşü katiyen almıyordu. Çehreler yalnız ya profil veyahut tam cepheden temsil edili- yordu. Yalnız bu iki temsil ile çehrenin vazih ve karakteristik şekli göste- riliyordu.

Bu iki mühim kaide büsbütün Eski Şark san'ati için kabul edilmiş, Eti- Yazılıkayasında kullanılmış esaslardır (Resim: 3).

Binaenaleyh iki uzun dini alay bu prensip esası üzerine tasvir edilmiş- tir. Umumiyetle her alay uzun ve kısa, büyük ve küçük gibi muhtelif anasır- dan teşekkül etmiştir. Çünkü tabiatta bile böyle gruplar, Perspective man- zaralar bir intizamsızlık arzeder. Eti san'ati için eşyayı tabiatta olduğu gibi temsil etmek mevzuubahis değildir. Bu kaidelerin açık ve karakteristik pren- siplerine göre Eti san'arkadan her alayın gruplarını biribiri sıra ayırmıştır. Şahıslar biribirinin ,arkasından (Gansemarsch-kaz yürüyüşü gibi) teker teker yürümektedirler (Resim: 3). Alaylardan ayrılmış grupları tekrar buluştur- mak için Eti heykeltraşı bize birkaç alamet göstermektedir:

1) Eti san'atkarı bir şekli aynı şekilde birkaç tane olarak biribiri ya- nında göstermektedir. Bu şekiller bir grubu terkip etmektedir. Ve bu "grup" bir, iki, üç ve daha fazla şahıslardan ibarettir.

2) Bir aralıkta iki grup biribirinden ayrılmıştır.

[1] Perspective; eşyayı görüldüğü gibi tersim etmek ilmi San'at Kamusu Celal Esat 1926 s. 216.

3) Burada Eski Şark veya Eti san'atındaki mühim bir noktayı daha tasrih etmek lazımdır. Malatyada bulunan yeni Eti devrine ait bir kabartma bu nokta için iyi bir misal teşkil eder (Resim: 4). İstanbulda Eski Şark Eserleri Müzesinde bulunan 7787 numaralı kabartmaya ilk bakışta iki İlahın yılan şeklinde kasırgaya karşı hücum etmekte olduğunu zannederiz. Fakat buna dikkatle bakacak olursak bu kabartmada yalnız bir tek İlahın bulunduğunu ve bu ilahın bir sinema filiminde olduğu gibi iki defa temsil edilmiş olduğu neticesine varırız. Solda görülen sakallı İlah Sandu dağlılar gibi kısa bir elbise giymiş taşlık bir dağa tırmanmaktadır. Başında boynuzlu ve mah-ruti şekilde bir külah vardır. Belindeki kuşak arasında bir kılıç, sağ elinde bir topuz sol elinde büyük bir mızrak tutmakta olduğu görürür.

Bu İlah Sandu aynı şekil ve kılıkta İzmir yakınında Kemal Paşa yolundaki meşhur Karahelde bir kaya üzerinde kabartma olarak mevcuttur. İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesinde bunun alçıdan bir kalıbı mevcuttur (No. 8855). Bunun için Reallexikon der Vorgeschichte'de bulunan "Karabel" makaleme bakınız.

Malatya kabartmasında (Resim: 4) Eski Şark Eserleri Müzesi (No. 7787) sağ tarafta görülen ve ikinci bir İlah olduğu zannedilen şekil, şimdi tarifini yaptığımız İlah Sandu'nun bizzat kendisinden başkası değildir. Fakat diğer şekiller arasında - ufak bir hareketin yapmış olduğu - bir vaziyet farkı vardır. Dağ başına gelen İlah Sandu şimdi topuzunu sağ koluna asmış büyük mızrağıle dağ üstünde oturan kocaman yılanı dürtmeğe başlamıştır. İlluyankaş denilmekte olan bu yılanı öldürmekle Sandu Eti ülkesinin koruyucusu olduğunu bize anlatmaktadır. İlluyankaş şekli nazarı dik-katimizi üzerine çevirecek bir haldedir:

Kabartmanın yukarı kenarındaki buluttan sicim halinde yağın bir yağmur aşağıda damla damla yılanın üzerine düşmektedir. Bulutlara asılı cisimler arasında daha fazla su döken birkaç yağmur İlahesi görülmektedir. Dikkat edilecek olursa bu damlalar da birer sinema [1] manzarasını gösterir. Bunun içindir ki Yazılıkayadaki alayların temsillerinde bu üçüncü noktayı göz önünde bulundurmamak icap eder.

Tanrıların dini alayını izah: (Resim 8).

Tanrıların dini merasimi soldan sağa doğru nasıl yaptıklarına bakalım (Resim 3).

1) inci grup: Kısa elbise giymiş on küçük İlah aynı şekilde ahenktar ve aceleye yakın bir yürüyüşle yan yana yürümektedirler. Bunların önünde aynı şekilde biraz aralıkla büyükçe iki İlah yürümektedir. Alayın en sonunda bulunan bu on iki İlah bu dini merasimi muhafazaya memur bir nevi polis İlahlarıdır. Bu grubun önünde yavaş giden uzun elbise giymiş evvelkilerden biraz daha büyük Tanrı belki bu gruptaki İlahların reisidir.

2) inci grup: Uzun elbise giymiş yan yana giden iki İlahla bunların önünde bulunan kısa elbiseli üçüncü bir İlah da ikinci grubu teşkil etmektedir.

[1] Unger, Kinematographische Erzählungsform in der Altorientalischen Relief- und Rundplastik: Festschrift für Freiherr von Oppenheim, 1933, s. 127-133 bakınız.

Resim 4: Malatya kabartması

3) üçüncü grup: Uzun elbise giymiş ve başlarında uçlan öne doğru eğri mahrutu külah bulunan ve yan yana giden iki Tanrıdan ibarettir.

4) üçüncü grup: **Kısa** elbise giymiş hem yan yana hem de arka arkaya giden on küçük İlahdır ki bunlar hakkında daha bir izahatta bulunamıya- cağız.

5) inci grup: Kabartmada arka arkaya giden fakat hakikatte yanyana gittiği kabul edilmesi lazımgelen her iki elinde de yukarıya doğru hilal tutan boğa şeklinde iki ifritten ibarettir (Resim: 3 yukarda).

6) ıncı grup: Dört Tanrıdan ibarettir. Bunlardan biri ayrı giden bir Tanrı bunun önünde kanıatlı bir hava İlahı, bunun da önünde yanyana bu- hnan iki İlah vardır.

7) inci grup: Bir sakalsız Eti Kıralıdır ki başının biraz üstünde mual- lakta kanatlı bir güneş İlahı vardır. Bu krral tanrılaştırılmış eski Eti Kıralla- rından birinin atası olup alayla beraber gitmekte olduğu görülmektedir. Çün- kü bu krralın adı Kırall Hattuşil'den başka Hiyeroğliflerle yazılmıştır.

8) inci grup: Alaka verici beş şahıstan müteşekkil bir gruptur. Bunlardan dört kişi yanyana girmektedir. Sağ ve sol tarafların her birinde birer kanatlı hava İlahı vardır. Bunların ortasında iki kadro Tanrı yürümektedir. Hava İlahları arasında bu iki kadro Tanrı belki yukarda Malarya kabartma- sında ismi geçenİlliyankaş yılanına yağmur döken bulut İlaheleri gibidir (1) Bu grubun önünde kılavuzluk yapan bir Tanrı vardır.

Bu sekiz grup sol traftaki cephe üzerindedir. Dini alayın en esaslı cephede de devam ettiği görülür.

9) uncu grup: Sol tarafta iki tepe üzerinde ayakta duran bir Tanrı vardır (Resim: 3 ortada) Bu Tanrının ismi Bossert'e göre bir ağaçtır. Ortaya doğru ilk gelen ve diğerlerini takip eden İlah sakallıdır. Sağ omuzu üzerinde bir topuz tutmaktadır. Ve yine iki tepe üzerinde ayakta durmakta olduğu görülür. Bu tanrı ve sonra gelen üçüncü Tanrı ayrı ayrı iki Tanrı değil bilakis sinemada olduğu gibi bir İlahın iki defa gösterilmiş şeklidir. (S. 106 ve 107 deki notklara bakınız).

Bu iki şekil büyük Hitit İlahı Sandu'nun resmini göstermektedir. Sol elinin üzerinde iki şekilde de Sandu yani kendi isminin harfleri vardır.

Sandu (Resim: 8, S.) sol tarafta ilk şekilde olduğu gibi büyük dağ üstünde ayakta duruyor (Resim: 3 orta). Fakat vücudünün öne doğru eğilmiş vaziyetinden Tanrının dağdan aşağı doğru inmekte olduğunu anlıyoruz. İkinci şekilde ise dağdan aşağıya indiği ve ayaklarını iki İlahın üzerine koyduğu görülmektedir. Bu iki İlah dağ Tanrıları olup isimleri Namni ve Hazzi'dir. Sandu'nun yanında bir mukaddes boğa olup karşısında duran bir büyük İlahenin yanında da bu şekilde başka bir mukaddes boğa gelmiş bulunmakta-

1J İstanbul Asarvatika Müzeleri Neşriyatının sekizinci sayısını teşkil eden Lag:15 kırılı Gudeanın Nezir Tekkesinin Yeniden Terkibi isimli tarafımdan yeni neşredilmiş bir kitapta gene böyle yağmur döken bulut İlahelerine tesadüf edilir. Buradaki yağmur İlaheleri M. E. 2600 senesine aittirki; bu yağmur döken İlahelere ait en eski bir örnektir.

dır. Bu iki boğanın ismi Şeriş ve Huriş'tir. Bu noktada Yazılıkayanın iki büyük alayı kavuşmaktadır [1].

İkinci alay birincinin aksine olarak yalnız kadın Tanrılardan teşekkül etmiştir. İkinci alayın önünde pars üzerinde ayakta duran büyük İlahe Gubaba [ ] Sandu'nun zevcesi zannedilir. (Resim: 8, G). Gubaba'nın arh- sında matruş ve pars üzerinde duran Daddaş (Dattaş) isminde yalnız başına kalmış bir fırtına İlahı vardır (Resim: 8, D). Elile sol omuzu üze- rinde iki ağızlı bir balta tutmaktadır. Bu grubun sonunda büyük Hitit dev- letinin arması olan iki başlı karı:ıal ve üzerinde ayakta duran iki İlahe gö- rülmektedir (Resim: 8 A ve Resim: 3, orta).

İlaheler alayının sağ tarafta bulunan kaya üzerinde devam ettiği gö- rülür (Resim: 3, aşağıda, solda ve Resim 8). Buradaki ondört İlaheyi gös- terdiğimiz şekil ile beş gruba ayırdığımız anlaşılır.

İki alayın izahı: Sol taraftan kendi kendini takip ederek gelen büyük Tanrı Sandu ile sağ taraftan gelen büyük İlahe Gubaba iki alayın ortasında birbirine kavuşurlar. Aceba bu iki Tanrı birbirleriyle niçin kavuşmaktadır- lar? Şimdiye kadar bu kavuşma Sandu ile Gubab'nın nikah merasimlerini göstermek için yapılmış olduğu zannedildi. Ve ihtimal dahilinde olan bu nikah ilkbahar yani tabiatın güzelleşme mevsimile birleştirilmek istenildiği hatıra geldi [3].

Fakat ben bu kabartmalarda ne nikaha, ne de bahara ait kat'iyen bir alamet bulamadım. Bu yalnız Alelade bir kavuşmadan ibarettir.

Bu sahnenin izahı şöyle olabilir:

1 - Yazılıkayadaki bu kabartmaların birlikte görülmeleri.

(1) Bossert, Forschungen und Fortschritte IX. S. 180. ve Archiv für Orientforschung VIII. 1933.

Hitit hiyeroğliflerinin çözülmesi için uğraşmalar: Bu uğraşmalar 50 sene önce Prof. Sayce ile başlar. İlah, Kırıl, memleket harflerini tesbit eden, bu alimdir. Sonra bu husustaki buluşlar Messerschmidt ile Frank'ın çalışmaları ile ilerledi. Frank İlah Sandu ile Barga şehri ismini doğru olarak okumağa muvaffak oldu. Bundan sonra Meriggi tara- fından mühim olarak oğul harfi bulundu. Bu suretle Genealogie yani geçmiş Kıralların nesep ve şeceresini bulmak kolaylaştı. Gelb tarafından Halba • Halep şehri ile İlahinin ismi ve Amatu • Hamat şehri ismi okundu. Bossert ise ancak evvelce okunmuş olan Sandu ile Gubaba İlahlarının isimlerini birlikte okumağa muvaffak oldu. Yazılıkayaya ait olan Kırıl! Hattuşil ile Daddaş ve ufak Tanrılarının isimlerini de bulmuştur. Bununla beraber Meriggi, Forrer, Hrozny de diğer mühim isimleri buldular. Binaenaleyh Hitit hiyeroğliflerinin halledilmesi için sarfedilen emeklerin şerefi yalnız bir alime diğij bütün bu saydığımız alimlere aittir. Bugün miktarı tahminen 200 bulan Hitit hiyeroğliflerinden takriben kırk harf okunabilmiştir ve bunlardanda umumiyetle yalnız ismi haslar anlaşıl- maktadır. Not 1 s. 102 bakınız.

İJ Bossert'in Şandaş ve Kupapa diye okumuş olduğu bu iki büyük Hitit Tanrısının adları tarafımdan Sandu ve Gubaba diye okunmuştur. Çünkü Sandu ismi Assur Kırılı As- surbanipal'ın çivi yazısıyla yazılmış kitabelerinde vardır. Ve Gubaba ismi de İstanbul Eski Şark Eserleri müzesinde (No. 6702) bulunan ve Milattan takriben 1000 sene evveline ait olan Şadikanni şehri kırılı Bel-Ereş'in çivi yazılı üstüvanesinde bu suretle zikredilmiştir. (Mitteilungen der Altorientalischen Gesellschaft 111. 1/2, 1927, s. 6 No. il).

['] Eduard Meyer, Reich und Kultur der Chetiter, S. 90 ve müteakıp sayfalar.

2 - Biribirleriyle olan müşterek vaziyetleri.

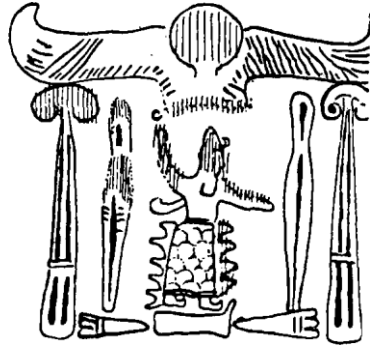
3 - Kabartmaların astronomik vaziyetlerini göz önünde bulundur- maktır. (Plana bakınız), (Resim: 2).

Sandu ve Gubabanın kavuştukları yerin tam karşısında Kırıl Hat- tuşil III. ün kocaman bir kabartması vardır. Burada Kırıl İlah Sandu ve sonra gelen ağaçlı ilah (Hattu) gibi iki dağ üstünde ayakta durmaktadır.

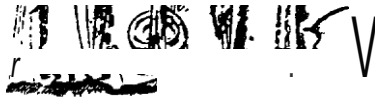
©

Resim

@

Resim G

@

Resim?

Resim 5,6,1: Hattuşil III'ün @ ,

M\nc, i.inci... -- |
 \6. I- ve\,J/- isim er-1.

(Bossert: F..ü.F. IX.No2, IS33,s.19)

Kırılın ismini taşıyan kitabenin üstünde kanatlı bir güneş, bunun üzerinde de bir yıldız vardır. (Resim: 5). Bundan başka kırılın isminin birinci harfi olan (Hat) harfi alışılmış veçhile yazılmış olmayıp mukaddes ve fevkalade bir harfle yazılmıştır. Bu harf ağaç gibi elbise giymiş bir tanrıdır. Bu ilahın İlah Sandudan sonra gelen ağaç isimli ilahla aynı olduğuna kaniim. Onun için bu ilahın Hattu olduğuna inanıyorum (Resim: 8, H).

Bu resimde Hattuşil III. dört defa tanrılaştırılmış bir kırıl olarak gösterilmiştir:

- 1 - Hattu ilahı gibi iki dağ üzerindedir.
- 2 - Güneş ilahı, isminin üzerindedir.
- 3 - Tanrıların kavuşma yeri olan büyük kabartmada Sandudan sonra gelen ağaç tanrısının Hattuşil III. isf'li içinde görülen ilah olması muhrem- temeldir.
- 4 - Güneş üzerindeki yıldız kıra! Hattuşile astronomik bir mahiyet vermektedir.

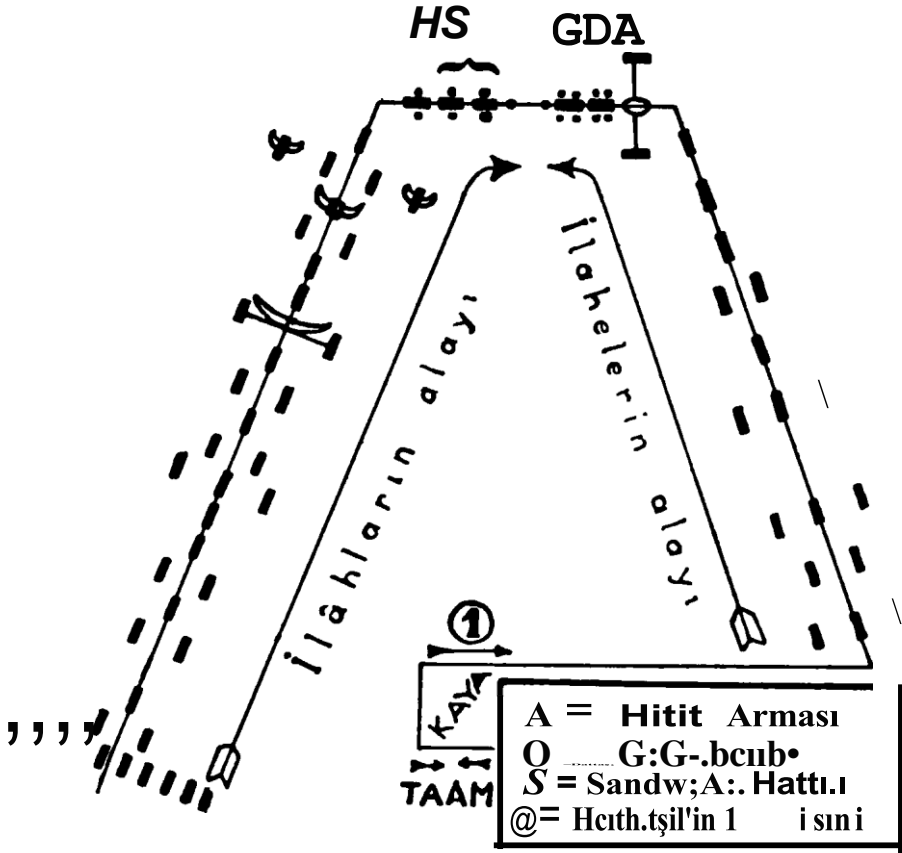
Ancak şimdi anlaşılır ki Sandu ile Gubaba ve bütün Hitit tanrıları bir ülkü etrafında Krral Hattuşil III. ü tanrılaştırmak için birleşmişlerdir. Yazılıkaya'nın en büyük niche'inde Hattuşil III. bir Tanrı mümessili olarak temsil edilmiştir. Yazılıkaya'nın küçük niche'inde dini merasim temsil edilmiştir. Bu dini merasimde Hattuşil III. ü istikbalde Tanrı yapmak için hazırlıklar yapıldığı görülür.

Yazılıkaya'daki büyük ve küçük niche'lerin arasında küçük bir açık yol vardır (Resim 2). Bu yola ait kapının her iki tarafında aslan şeklinde birer ifrit bekçilik yapar. Bu yola doğrudan doğruya bakıldığı zaman Hititlerin zamanında arka taraftaki kaya üzerinde Hattuşil III. ün ismi ile bir ikinci kitabesi görünürdü (Resim: 6). Şimdi bu yol düşen kayalarla kaplanmıştır.

Büyük niche'de bulunan birinci kitabe ile (Resim: 5) Krral kabartmasındaki ikinci kitabe birbirinin aynıdır. Yalnız ikinci kitabede ikinci yıldız eksiktir (Resim: 6). Bu yolun astronomik istikameti şimalişarkkiye müteveccihdir. Senenin en uzun günü olan 21 haziranda güneş bu noktadan doğar (Resim: 2). Bu ikinci kitabenin vaziyeti sebepsiz değildir. Hattuşil III. ün ismi üzerinde bulunan taç gibi kanatlı güneş gösterir ki Krral güneş gibi tanrılaşmış istenilmiştir. Bu güneş gibi tanrılaştırılmış Krral aynı istikamette doğan astronomik güneşle birdir. Bununla beraber Hattuşil III. e ait kitabelerden anlarız ki bugün hükümdarlar için kullanılan Haşmetpenah yerine Krral kendisi için (Güneş Tanrısıyım) ünvanını kullanıyordu. Bu bize gösterir ki güneş Tanrısı ile Krral Hattuşil III. birbirinin aynıdır.

Dar yola geçilince küçük niche'in sağ tarafında yürüten on iki ilah görülür. Bu on iki ilahın da büyük Tanrılar alayının sonunda görülen on iki koruyucu polis Tanrısı gibi olması muhtemeldir (Resim: 3). Küçük niche'te görülen bu on iki Tanrı da matruş bir haldedir. Bunlar ellerinde orağa benzer kılıç tutmaktadır. O suretle ki bunlar müessesiz içeriye girmek isteyenleri menetmek gibi bir vaziyet almışlardır. Bu kabartmanın karşısındaki duvarda Krralın ismini havi ikinci kitabeden (Resim: 6) mada sol tarafa bakan iki büyük kabartma daha vardır. Kılıcı andıran birinci kabartma matruş bir Tanrı başile dört aslandan müteşekkildir. Bunun neyi ifade etmek istediği henüz anlaşılmamıştır. Fakat ikinci kabartmanın manası sarihdir. Yani büyük niche'te bulunan sahneyi temsil ettiği anlaşılabilir.

tadır. Burada ilah Daddaş'ın Kıra! Hattuşil III. ü kucaklamakta olduğu görülmektedir. Bu ilah Daddaş büyük kabartmada İlahe Gubaba'nın ar- kasında bir pars üzerinde duran ve elinde balta tutan aynı ilahtır (Resim: 3). Bu Tanrının ismi başsız ve kolsuz ayakta duran bir insan gövdesi o- larak iki yerde yazılmıştır. Kiral Hattuşil III. ü gösteren kabartma üze- rinde üçüncü bir isim vardır (Resim: 7). Fakat bu ismin birinci harfi olan (Hat) alışılmış veçhile yazılmıştır. Burada ağaç ile gösterilen İlah Hattu da-

B\iyÜk"niehe->;

(Eckhorcl Unrer lec., İskencler Sami plnx.)

ha yoktur. Burada yalnız Hattuşil III. kanatlı güneş İlahı gibi addedilmiştir. Bu benzeişe Hattuşil III. ile Firavun Ramses II. arasında yapılan meşhur dostluk müahedenamesindeki gümüş tablet üzerinde de tesadüf edilmiştir (1). Kiral Hattuşil III. ismi Yazılıkaya'da üç muhtelif vaziyette yazılmıştır (Resim: 5, 6, 7).

[1] Eduard Meyer, Reich und Kultur der Chetiter, S. 97.

1 - İlah Daddaş ile kucaklaştığı kabartmada güneş İlahı gibi ad- dedilen Hattuşil III. ün ismi alışılmış veçhile (Hat) şeklinde yazılmıştır. (Resim 7). Burada Hattuşil III. ün dini merasime hazırlık yaptığı anlaşılır. Hazırlığın yapıldığını gösteren bu kabartma Yazılıkaya'nın küçük niche'inde bulunur.

2 - Aynı yerdeki duvarda Hattuşil III. ün isminin ikinci şekil- deki yazısı bulunur (Resim: 6). Bu işaret üçüncü isminin yazılış tarzının değiştirilmiş şeklidir. Basit (Hat) yerine ağaçlı Tanrıyı gösteren yeni bir harf konmuştur. Bu isim doğrudan doğruya yazın güneşin doğuş istikametini gösterir. Bu isim gökteki güneş gibi yapayalındır. Bu yeni ismin ala- meti büyük niche'den dar yola bakan yerde görülür (Resim: 2).

3 - Bu, Hıattuşil III. ün ikinci isminin değişmiş bir şekli olup kendi şeklini gösteren kabartmanın yanına konmuştur (Resim: 5). Bu isim birinci dediğimiz şekle bir yıldız daha ilavesile meydana getirilmiştir. Bu- rada güneş İlahı addedilen Kıral Hattuşil III. daha fazla Tanrılaştırılmış olarak gösterilmektedir: a - İlah Sandu veya İlah Hattu gibi iki dağ üze- rinde ayakta durmaktadır (Resim: 3). b - Ağaçlı İlah Hattu gibi yazıl- mıştır. c - Hattuşil ismine fazla olarak bir yıldız konulmuştur.

Kabartmalardan edindiğimiz basit malumata göre aşağıda yazacağı- mız neticeyi çıkarabiliriz.

Bundan evvel ancak güneş İlahı addedilmiş olan Kıral Hıattuşil III. e İlah Sandu ve İlahe Gubaha ve bütün Hitit Tanrılarının reyleriyle yeni bir tanrılık payesi verilmiştir. Kıral Hattuşil III. Milli Hitit Tanrısı olan Hattu gibi mühim telakki edilmiştir. Bu ilah Hattu'nun Hattusaş şehri- tanrısı olması muhtemeldir. Hattuşil III. Hitit Devletini en yüksek bir dereceye çıkarttığı içindir ki kendisine mükafat olarak bu tanrılık payesi bütün Hitit Tanrıları tarafından müttefikan verilmiştir [1] [*].